

Tunus Romanı ve Tasnif Çalışmaları

Tunisian Novel And Classification Studies

ÖZET

Arap Edebiyatı, Napolyon'un Mısır seferi ile birlikte Batı Edebiyatı ile tek yönlü güçlü bir etkileşim evresine girmiştir. Menşei batı edebiyatı olan bazı edebi türlere ilginin hem ülkelerin edebiyat çevreleri hem de halklar nezdinde artması, bu alanda verilen eserlerin sayısında da ciddi bir artışa neden olmuştur. Söz konusu bu edebi türler içinde en çok rağbet göreni roman olmuştur. Mısır romanı ile ilk örneklerine şahit olduğumuz Modern Arap Romanı, Kuzey Afrika'da yer alan Cezayir, Fas, Libya ve Tunus gibi ülkelerde de modern örnekler vermeye başlamıştır. Modern Tunus romanı böyle bir etkileşimin neticesinde ortaya çıkmıştır. Modern Tunus Romanı, özellikle Fransız sömürge yönetiminin ülkeyi terk etmesi ve Tunus'un bağımsızlığını elde etmesinden sonra güçlü bir ivme kazanmıştır. Ortaya çıkan ürünlerin çoğalmasıyla beraber, batı edebiyatında yapılan tasnif çalışmalarına benzer çalışmalar Tunuslu edebiyatçılar ve yazarlar tarafından da yapıldı. Batı edebiyatında kullanılan sembolizm, romantizm, toplum-gerçekçi ve realizm gibi tanımlar ister istemez Tunuslu yazarlar tarafından da kullanılarak yazılan eserlerin gerçek kimliklerine en yakın tanımlamalar yapılmaya çalışılmıştır. Bu makalede Tunus edebiyat çevrelerince iyi tanınan birkaç ismin (Nureddin Bilkâsım, Muhammed Sâlih el-Cabirî, Ahmed Memû, Rıdvân el-Kevnî, Mustafa el-Kilânî) özellikle Tunus'un bağımsızlığından sonra yazılmış romanlar ile ilgili tasnif çalışmaları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Roman, Modern Tunus Romanı, Roman Tasnifi.

ABSTRACT

Arabic Literature entered a phase of strong one-way interaction with Western Literature after Napoleon's Egyptian expedition. The increase in interest in some literary genres originating from Western literature, both among the literary circles of the countries and among the public, has led to a significant increase in the number of works published in this field. The most popular among these literary genres is the novel. Modern Arabic Novel, the first examples of which we witnessed with the Egyptian novel, has begun to give modern examples in countries such as Algeria, Morocco, Libya and Tunisia in North Africa. The modern Tunisian novel emerged as a result of such an interaction. The Modern Tunisian Novel gained strong momentum, especially after the French colonial administration left the country and Tunisia gained its independence. With the increase in the number of works discussed, studies similar to the classification studies carried out in western literature were also carried out by Tunisian literary figures and writers. Definitions such as symbolism, romanticism, socio-realism and realism used in Western literature were inevitably used by Tunisian writers, and attempts were made to make the closest definitions to the real identities of the works written. In this article, the novels of a few names well-known in Tunisian literary circles (Nureddin Bilkâsım, Muhammed Salih el-Cabirî, Ahmed Memû, Rıdvân el-Kevnî, Mustafa el-Kilânî), written especially after the independence of Tunisia, and their classification studies will be discussed.

Keywords: Arabic Literature, Novel, Modern Tunisian Novel, Novel Classification

GİRİŞ

Geçmiş yüzyıllarda roman ile ilgili çeşitli tanımlar yapılmıştır. Mesela 17.yüzyılda roman, okuyucuyu eğitmek ve memnun etmek amacıyla duygusal maceraların ince bir sanat ile düz yazı şeklinde yazılması idi. 18. yüzyılda yaygın olan tanım, tarih ile alakalı ve iç içe olan bir tanımdır ve bir nevi insanın yaşamında karşılaştığı maceraların ve olayların toplanarak bir araya getirilmesidir. 19. yüzyıla gelindiğinde ise roman, yapısındaki olanca basitliğe rağmen okuyucu üzerinde derin izler bırakan bir çalışma anlamına gelmekteydi. 20. yüzyılda da roman için çeşitli tanımlar yapılmıştır. Buna göre roman, başlangıç ve bitişi olan tarihi bir olayı anlatmak ve aktarmak olarak tanımlandı. Ancak bu tanımda eksik kalan yapısal özellikler ve bunlar ile ilgili detaylar edebi eleştirinin konusu olarak bırakıldı. (el-Kilânî, 1990: 10)

Michel Butor, roman teknikleri ve yapısal özelliklerindeki çeşitlilik ile alakalı şöyle bir tanım yapmıştır: "Roman, zamansal ve mekânsal bir alan, kişiler ve eşya ile dolu bir dünyadır." (Butor, 1972: 16; el-Kilânî, 1990: 11) İngiliz edebiyat kuramcısı Terry Eagleton ise Türkçeye *İngiliz Romanı* olarak çevrilen eserinde romanın tanımının

İbrahim Halil Karakeçili¹

How to Cite This Article
Karakeçili, İ. H. (2024). "Tunus Romanı ve Tasnif Çalışmaları" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:10, Issue:5; pp:709-716.
DOI:
<https://doi.org/10.5281/zenodo.11371640>

Arrival: 19 March 2024
Published: 28 May 2024

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı Sadreddin Konevi AİHL, Malatya, Türkiye. ORCID: 0000-0003-0890-7451

yapılmasının karmaşıklığından bahsettikten sonra romanı “Makul uzunlukta bir kurmaca düzyazı anlatısıdır” (Eagleton, 2012: 7) şeklinde tanımlar.

Menşei Batı kültürü ve medeniyeti olan roman sanatının, Arap dünyasına girişi iki mihver ülke Mısır ve Lübnan üzerinden olmuştur. Roman ve diğer modern edebi türlerin Arap edebiyatındaki gelişim serüveni, Arap ülkelerinin Batı dünyası ile siyasi ve kültürel etkileşimindeki katkıları dikkate alındığında, Napolyon’un Mısır Seferi ile yakından alakalı olduğu görülecektir. Bu sefer sonrasında başlayan dönemde Mısır ve beraberinde diğer Arap ülkeleri, Batı edebiyatının modern edebi türleriyle tanışmıştır. Bunun sonucunda Batı edebiyatından yapılan tercüme ve uyarlama çalışmaları, Arap edebiyatının klasik yazım üslubunda da bir değişime neden olmuştur. (Haywood, 1971: 126; Yazıcı, 2004: 24; Ürün, 2016: 36).

Klasik dönem Arap Edebiyatı, kadim edebi kültürünün bir parçası olarak “makâme” tarzı örneklerle kendine has bir anlatım tarzı oluşturmuş idi. 19. yüzyıla gelindiğinde ise Batıda güçlü bir şekilde ortaya çıkmış olan roman sanatı, Mısır’dan başlayarak Kuzey Afrika’nın en batı ucundaki Fas’a kadar olan ülkeleri etkisi altına almıştır. Bu edebi türün ülkeler bazında Arap edebiyatına adapte oluş seyri her ülkede aynı olmamıştır. (Gökgöz, 2020: 1066) Erken zamanda batı ile ilk etkileşimi olan ülke olması hasebiyle Mısır’da ilk örneklerine rastladığımız roman türleri, biraz geç de olsa Kuzey Afrika ülkelerini kapsayan ve “el-Edebü’l-Mağribi” diye adlandırılan bölgede kendine özgü örnekler vermeye başlamıştır.

el-Edebü’l-Mağribi’nin bir parçası olarak Tunus Edebiyatı, Tunus’un 19. yüzyılda Fransız sömürge yönetimine maruz kalmış ve batı edebiyatı ile bir etkileşime girmiştir. Tunus edebiyatı, *Modern Tunus Edebiyatı* diye adlandırabileceğimiz bu perspektifi bu etkileşim sonucunda kazanmıştır. İlk örnekleri Fransızca kısa hikâye ve öykülerden yapılan tercüme ve denemelerle başlayan edebiyattaki değişim, roman türünde yazılan yeni çalışmalarla yoluna devam etmiştir.

Modern Tunus Romanı, bu anlamda bazı aşamalardan geçerek şekillenmiştir. İlk kısa hikâye alanında bazı örnekler ortaya çıkmış, sonrasında roman çalışmaları yoğunluk kazanmıştır. Batıda olduğu gibi Araplarda da geniş halk yığınlarının bu edebi türe göstermiş olduğu ilgi, ülke yazarları için itici bir güç olmuştur.

Ünlü bir edebiyat eleştirmeni olan Ahmed Memû, Tunus romanının başlangıç yılı olarak, 1905’te Hasan Hüsnü Abdolvahap tarafından yazılan “*Girinata da Son Gece*” adlı eser ile 1906 yılında Muhammed Sâlih es-Süveysî el-Kayravânî tarafından yazılan “*Hayfa ve Siracu’l-Leyl*” adlı esere işaret etmiştir. (Memû, 1985: 53) Jean Fontane ise 1956 yılında Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî tarafından kaleme alınan “*Ve Mine’d-Dahâyâ*” adlı esere dikkat çekmiştir. (Fontane, 1982: 101-105) Jean Fontane’in böyle bir bakış açısına sahip olmasının bir nedeni “*Ve Mine’d-Dahâyâ*” adlı romanın iki kapak arasında bir bütün olarak yayınlanması, diğer iki eserin ise bazı gazete ve dergilerde bölümler halinde yayınlanmış olması olabilir.

Belki de birinde müstakil bir roman çalışması söz konusu iken, diğerlerinde roman yazımı üzerine denemeler ve bu alanı doldurmakla alakalı bir çabanın ilk nüvelerini ve örneklerini oluşturma gayreti böyle bir bakış açısının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Said Ferhat, *Modern Tunus Edebiyatında Fikri Yönelişler* adlı eserinin giriş kısmında iki isim ve bu iki ismin verdiği iki eser üzerinden Tunus edebiyatında modern anlamda iki edebi yönelişin ortaya çıktığını, geride kalan yönelişlerin ve ekollerin bu iki kaynaktan neşet ettiğini ifade etmiştir. Buradan hareketle istiklal öncesi² dönemin pek de olgun meyveler vermediğini söyleyerek 1955 yılını milat olarak kabul eder. Bu zaman diliminde Mahmud el-Mes’adî’nin *es-Südd* romanı ve Muhammed el-Mizalî’nin *el-Fikr* dergisi bu dönemin en önemli edebiyat çıktıları olarak dikkat çekmektedir. (Ferhat, 1981; 7) Bu anlamda 1955 yılı Modern Tunus Romanı ve edebi eserlerin niteliği anlamında bir dönüm noktası olarak görülebilir.

İster 20. yüzyılın ilk çeyreğini esas alan Ahmed Memû’nun (Memû, 1983: 29-53) bakış açısını, ister daha geç zamanlara işaret eden ve romanın bir bütün olarak basıldığı 1956 yılını işaret eden Jean Fontane’i esas aldığımızda şunu görmekteyiz; romana dair tanımlar uluslararası araştırmalara yıllarca konu olmuş ama nihai bir tanıma ulaşılamamıştır. (Roland, 1972: 219) Bu durum romanın bizzat yapısal özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Romanın üslubu çok yönlüdür, tekdüze ve spontane değildir. Çünkü romanın ifade gücü zengindir ve her an yeni bir şeyi ortaya çıkarmak üzere değişim ve dönüşüm içindedir. Roman diğer edebi türlere göre birçok ifade tarzı ve aracın kullanıldığı geniş bir alan olmuştur. (el-Kilânî, 1990: 10)

ROMAN TASNİF ÇALIŞMALARI

² Barbaros Hayreddin Paşa’nın 1534’te başlattığı fetih hareketiyle Türk hâkimiyetine giren Tunus, üç yüz yılı aşkın süre Osmanlı Devleti’nin bir eyaleti olarak kalmıştır. Daha sonra ise, Muradiler ve Hüseyiniler tarafından yönetilmiştir. Tunus’ta 1881’de kurulan Fransız protektorası uzun yıllar ülkede sömürge yönetimi kurmuştur. Tunus 1956 yılında ülkedeki sömürge yönetimine son vererek bağımsızlığını elde etmiştir. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Tunus>, Erişim: 02.03.2024.

Romanlar hem konularına ve şekillerine göre hem de etkisinde kaldıkları edebiyat anlayışına göre tasnif edilmektedir. (Aytaş, 2006: 169)

Yapılacak olan tasnif çalışmasında her bir yöntemin kendisine ait birtakım ilke ve hususiyetleri vardır. Şekil yönünden yapılacak olan bir tasnif çalışmasında anlatım, tasvir, diyalog, yapı, simgeler ve sembolik ifadeler ön plana çıkarken, muhteva yani içerik yönünden yapılacak olan bir tasnif çalışmasında ise bir bütün içerisinde parçaların/bölmelerin işlediği konuların ekseriyeti göz önünde tutularak buna göre neticelendirme yoluna gidilir. (Memû, 1983: 35)

Bundan dolayıdır ki bir öykü veya romanı tek bir başlık/akım altında değerlendirmek veya sınırlandırmak zorlaşır. Öykü veya romanın bir kısmına bakıp realist(vakiiyye) bir roman olduğu kanaati oluşurken diğer bir kısmına bakınca konu ve içerik yönünden klasik romanı yansıttığı da görülebilmektedir. (el-Kevnî, 1985: 44)

Tunuslu yazarlar roman yazmaya yöneldiklerinde ve ortaya çıkan ürünler zaman içinde çoğalınca, edebiyat ile ilgilenen yazarlar ve eleştirmenler bu romanları belli başlıklar altında tasnif etmeye başladılar. Bunlardan bir kısmı tarihi dönemlere göre edebiyatı tasnif ederken, bir kısmı siyasi dönemlere göre tasnif çalışmaları yaptılar. Bir diğer grup ise (الاشكال الفني) diye ifade edilen sanatsal göstergeler üzerinden tasnif çalışmaları yaptı. (el-Kevnî, 1985: 42)

Buradan hareketle edebiyat eleştirmenleri önlerinde duran romanı romantizm, realizm ve sembolizm gibi fikri akımların gölgesinde bir değerlendirmeye tabi tutar ve kendilerini buna zorunlu hissederlerdi. (Sellâme, 1970: 13) Bunun sonucunda roman bazılarında göre romantik, bazılarında göre realist olurdu. Realizmin gelişmesi ile romanın toplum-gerçekçi, sosyalist-gerçekçi ve eleştirel-gerçekçi türlerinin olabileceği de ayrıca ortaya çıktı.

Arap romanında ise ilk örnekler ta'limiyye(didaktik) romanlar (Bedr, 1977: 55)ya da uyanış romanları (İzzuddîn, 1973: 34) ile başladı. Sonrasında eğlence, lüks ve refah romanı ile aşk, tutku ve romantik roman ortaya çıktı. Corci Zeydan'ın kitapları tarihi romanın seyrini belirledi. Realist (واقعية) roman, cinayet/polisiye romanların yanında ortaya çıktı. Necip Mahfuz ile beraber batılı anlamda roman mefhumunun ve sanatsal roman kavramının anlamı genişledi. Böylelikle bu kavram altında toplumsal ve realist romanın toplum-gerçekçi roman olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Bunlara ek olarak mücadele(nidal) romanları veya özgürlük romanları ile otobiyografî romanlarını da eklenebilir. (Memû, 1983: 35)

TUNUS ROMANINI TASNİF ÇALIŞMALARI

Tunus romanı söz konusu olduğunda, şekil veya muhteva açısından yapılacak olan kategorik sınıflandırma işleminde, muhteva yönünden yapılan değerlendirmelerin daha yaygın olduğu göze çarpmaktadır. Dolayısıyla burada Tunus romanını muhteva yönünden tasnife tabi tutan bakış açılarını, sınıflandıran yazarlar açısından vermek daha uygun olacaktır. Bu alanda çalışma yapan üç yazar Nureddin Bilkâsım, Muhammed Sâlih el-Cabirî, Rıdvan el-Kevnî ve Ahmed Memû'dur. Bu yazarlar ekseninde yapılan tasnif çalışmalarını aşağıda vermeye çalışalım.

Nureddin Bilkâsım'ın Tasnifi

"*er-Rivayetü't-Tunisiyye*" başlığıyla bir makale yazan Nureddin bin Bilkâsım, işlenen konulara göre roman çalışmalarını dört büyük eğilim/yöneliş üzerinden kategorize etmiştir. Bu yönelişler şu şekilde sıralanabilir:

1. el-Hurafiyye (kurgu)
2. et-Tescilliye
3. et-Tahliliye
4. el-Hadîse

Bilkâsım, "*Hayfa ve siracü'l-Leyl*" ile "*es-Sahiretü't-Tunisiyye*" gibi ilk çalışmaları sanatsal yönü ve yapısı itibariyle eksik bulduğu için değerlendirmeye tabi tutmamıştır. Bilkâsım, bu eserlerde vaaz ve nasihat üslubu hâkim olduğu için bu eserleri yapmış olduğu tasniflerin dışında tutmuştur.

Bunun yanında Bilkâsım, 20. Asrın ilk iki çeyreğinde roman sanatının varlığının meçhul olduğunu, yapılan çalışmaların gazeteciliğin gelişimine bağlı olarak "Hayal/kurgu Romanı" olarak adlandırmış ve yapılan bu çalışmaların mütevacı çalışmalar olduğunu ifade etmiştir.

Bu anlamda 50'li yıllar, roman yazımında belirgin bir yol ve yöntemin takip edildiği yıllar olarak kabul edilir. "Tescili roman" olayları herhangi bir tahlile tabi tutmadan ve üzerinde derinleşmeden olayları kayıt altına alan roman olarak tarif edilir. Mecid eş-Şafii'nin *et-Talibu'l-Menkûb*'u(Şanssız Çocuk), Abdurrahman Ammar'ın *el-Hubb ves-'Sevra*'sı(Aşk ve Devrim), Abdulkadir Bilhâc Nasr'ın *ez-Zeytûn La Yemût*'u (Zeytun Asla Ölmez), Muhyiddin ibn Halife'nin *eş-Şecera*'sı (Ağaç) bu çerçevede kabul edilen romanlardır. Bu çalışmalarda dikkat

çeken taraf, üslup ve konu yönünden basit bir yöntemin takip edilmiş olmasıdır. Bu romanlar olayları olduğu gibi aktarmakla yetinir başka bir detaya girmez.

Bilkâsım, tahlili romanı tarif ederken bu roman türünün konu seçiminde tescili/klasik roman ile aynı konuları işlediğini ancak kişilerin psikolojik ve karakter tahlillerinde daha çok derinleştiğini ifade eder. (Bilkâsım, 1985: 44)

Bu kapsamda, Abdülaziz es-Sa'dâvi'nin "*el-Kalbu'l-Kebir*" adlı eseri, Muhammed el-'Arûsî el-Matvî'nin "*Halîme*", "*Ve Mine'd-Dahâyâ*" ve "*et-Tûtu'l-Mürr*" adlı romanları, Muhammed Sâlih el-Cabirî'nin "*Yevmün Min Eyyami Zümra*" adlı romanı, Muhammed Muhtar Cinnat'ın "*Ercuvan*" adlı eseri, Beşîr el-Hurayyif'in "*ed-Dikle fi Araciniha*" ve "*Berku'l-Leyl*" adlı romanları, Abdülmecid Atiye'nin "*el-Münbit*"i, Mustafa Fârisî'nin "*el-Mun'aric*" adlı romanı ve Reşad Hamzâvi'nin "*Bududetü Mate*" adlı eseri bu başlık altında zikr edilebilecek romanlardır. (Bilkâsım, 1985: 44)

Bilkâsım'ın son tasnifi "er-Rivayetü'l-Hadîse" yani "Modern Roman"dır. Bilkâsım, bu başlık altında sadece Abdulkadir İbn Şeyh'in "*Ve Nasibi mine'l-Ufk*" romanı ile İzzuddin el-Medenî'nin "*el-Udvan*" adlı romanını sayar. Makale sahibi bu tasnifleri yaparken eserlerde belli kısımları alıp değerlendirmek yerine genel geçer bir tenkit dili kullanmak suretiyle bu sonuçlara ulaşmıştır. (el-Kilânî, 1990: 16)

Bilkâsım, son bir değerlendirme ile yukarıda yaptığı tasnifleri bir tarafa bırakarak son iki romanı aynı çerçevenin dışında tutmak kaydıyla adı geçen bütün romanların tarihi romanlar olduğunu ifade etmiştir. Bunun sebebi yazarın, Tunus'ta yazılan çoğu romanın sömürgecilik, milli mücadele, milliyetçilik ve milli şuur çerçevesinde yazılan ve tarihi ana tanıklık ettiğini düşündüğü eserler olmasıdır. (el-Kilânî, 1990: 17)

Muhammed Sâlih el-Cabirî'nin Tasnifi

Tunus romanını tasnife tabii tutan bir diğer isim Muhammed Sâlih el-Cabirî'dir. el-Cabirî, temelde Tunus romanını dört başlık altında tasnife tabi tutar. Bu başlıkları şöyle sıralayabiliriz:

1. Vakiiyye
2. Tarihiyye
3. Tecrübiyye
4. Teemmülîyye

el-Cabirî, "Vakiiyye (realist) romanı" kendi içinde iki kısma ayırarak birincisini doğrudan realist (doğrudan gerçekçi) roman, diğerini ise sürrealist roman (Gerçeküstü gerçekçi) roman olarak adlandırır. Birinci türünde yazar, var olanı yani olayları olduğu gibi aktarır. Burada kendisinin herhangi bir dahli yoktur. Buna örnek olarak Beşîr el-Hurayyif, Habib bin Salim, Naciye Samir ve Fatma Selim'i sayar. İkinci kısımda ise Tahir fife, Mustafa el-Fârisî, Muhammed Reşad el-Hamzâvi, Hasan Nasr, Muhammed el'Hâdî ibn Sâlih ve Sahbi el-Hâcî'yi zikreder. (el-Câbirî, 1972: 44)

el-Cabirî'ye göre ikinci akım/yöneliş "tarihi roman" akımıdır. Bu akım milli tarih ve Fransız sömürsüne karşı Tunuslu lider ve öncü isimlerin ortaya koydukları kahramanlıkların kayda geçirilmesi şeklinde tarif edilebilir. Bu akımın temsilcileri olarak Muhammed el-'Arûsî el-Matvî, Muhammed Sâlih el-Cabirî, Abdulkadir bin Şeyh ve Muhammed Muhtar Cinnat zikredilebilir. el-Cabirî'ye göre bu akımın en önemli temsilcisi "*Ercuvan*" adlı eseri ile Muhammed Muhtar Cinnat'tır.

el-Cabirî'ye göre üçüncü akım "tecrübi roman" akımıdır. Bu akıma 60'lı yılların sonu ile 70'li yıllarda yaşayan bir grup öncülük etmiştir. Bu akım, geçmiş edebi tecrübelerle başkaldıran ve yeniliği hedefine koyan bir akım olarak dikkat çekmektedir. Bu akım yenilikçi edebiyat, devrimci yöneliş olarak da adlandırılmıştır. el-Cabirî, bu akımda yer alan isimleri İzzuddin el-Medenî, Samir el-İyadi, Mahmut et-Tunusî, 'Arûsiye en-Nalûfî, Rıdvan el-Kevnî, Ahmed Memû, Muhammed el-Hadî bin Sâlih, Abdulkadir Bilhâc Nasr ve Muhammed El-Habîb olarak sıralar.

Cabirî'nin yaptığı tasnifte yer alan son akım, "teemmülî roman" akımıdır. Ancak Cabirî bu akımı-ilginçtir-sadece Mahmut el-Mes'adî ve eserleri "*Mevlidü'n-Nisyan*", "*es-Südd*" ve "*Haddese Ebu Hureyre*" ile sınırlandırmıştır. Bu bakış açısı daha sonraları edebiyat çevrelerince eleştiriye tabi tutulacaktır.³

³ Cabirî'nin yaptığı tasnif Mustafa el-Kilânî tarafından tenkit edilmiştir. el-Kilânî, Cabirî'nin tasnifi sonucunda farklı alanlar ile ilgili edebi türler/ yapıtlar ortaya koyan kişilerin nasıl olup da aynı akım ve çatı altında bir araya getirildiğini sorar ve ortaya çıkan vakiiyye, tarihiyye, tecrübi ve teemmülî kavramlarının ne anlama geldiğini sorgular. (el-Kilânî, *Târihu'l-Edebi't-Tünisi I (İşkâliyyâtü'r-Rivâye)*, 21.)

Ahmed Memû'nun Tasnifi

Tunus romanını tasnif etme çabalarında daha önce sıraladığımız çalışmalara göre daha kapsamlı bir çalışma yapan Ahmed Memû (el-Kilânî, 1990: 21), daha çok zamansal bir kategorik tasnif yaparak üç büyük merhalede meseleyi ele alır.

Bunlardan birincisi kuruluş veya başlangıç merhalesi olarak adlandırabileceğimiz tercüme ve iktibasların olduğu ilk yılları kapsayan merhalelerdir. (Abbas, 1971: 33)

İkinci merhale, Tunus'un bağımsızlığa kavuştuğu yıl olan 1956'dan başlayarak 1964 yılına kadar süren süreci kapsayan dönemdir. Memû'ya göre bu dönem, romanların siyasi çevrelerden teveccüh elde etmek ve *Tunus belediye ödülü*'nü kazanmak amacıyla yazıldığı yılları kapsamaktadır. Beşîr el-Hurayyif'in "*Berku'l-Leyl*"i, Reşad el-Hamzâvî'nin "*Budude Mate*" adlı eseri bu kabildendir.

Memû, bu dönemi her ne kadar romanların siyasi teveccüh ve ödül kazanmak için yazıldığı dönem olarak adlandırmış olsa da bu dönem zarfında kendi kişisel çaba ve motivasyonları ile bazı yazarların özgün eserler verdikleri görülmüştür. Memû bu gerçeği bizzat kendisi ifade etmiştir. Örnek olarak Abdülhamid Münif'in "*Ve Ahiren Tezevvectüha*"sı, Mahmud el-Mes'adî'nin "*es-Südd*"ü, Beşîr Hurayyif'in "*ed-Dikle fi Araciniha*"sı, Abdulaziz es-Sa'dâvî'nin "*el-Kalbu'l-Kebîr*"i, Mustafa el-Fârisî'nin "*el-Mun'aric*"i, Muhammed Sâlih el-Cabirî'nin "*Yevmun Min Eyyami Zümra*"sı, Muhammed 'Arûsî el-Matvî'nin "*et-Tûtu'l-Mürr*"ü, Muhammed Muhtar Cinnat'ın "*Ercuvan*"ı ve Abdurrahman Ammar'ın "*el-Hubbu ve Sevra*"sı bu başlık altında sayılabilecek eserlerdir.

Memû'nun yaptığı tasnifte üçüncü merhale "er-Rivayetü'l-Cedîde" diye adlandırılan merhalelerdir. Ona göre bu merhale 1970 ile 1984 yılları arasında kapsamaktadır. (Memû, 1980: 52) Memû bu tasnif ile Tunus romanına ait son çalışmaları saymıştır.

Rıdvan el-Kevnî'nin Tasnifi

Rıdvan el-Kevnî, Tunus romanı üzerine tasnif çalışmaları yapmış bir diğer yazardır. el-Kevnî, bu alandaki çalışmasını daha önce yapılan çalışmaları esas alarak biraz daha zenginleştirmiştir. (el-Medenî; 1977, 47-58) Yazar, öncelikle *Lisanü'l-Arab* ve fransızca sözlük *Robert*'e başvurarak roman kavramını tanımlamaya çalışmış ve şöyle bir sonuca varmıştır: "Roman, haber ve hikâyelerin anlatımıdır ve bu anlatımda önemli olan husus hayal etmek ve olaylarda peşi sıralıktır." (el-Kevnî, 1985, 62-71)

Rıdvan el-Kevnî'ye göre Tunus romanında en eski roman çalışmaları bazı kültürel örnekler olarak ortaya çıkan ürünlerdir. el-Kevnî, bu türden ilk çalışmaları sıralarken, Mahmut el-Mes'adî'ye ait olan "*es-Südd*", "*Haddese Ebu Hureyre*" ve "*Mevlidü'n-Nisyan*" adlı romanları; Beşîr el-Hurayyif'e ait olan "*Berku'l-Leyl*" ve "*Halifetü'l-Akra*" adlı eserleri; İzzüddin el-Medenî'ye ait "*Futuhu'l-Yemen*" ve "*Ra'sul-Ğavl*" adlı eseri ve Reşad el-Hamzâvî'ye ait olan "*Bududetü Mate*" adlı eserleri zikreder. (el-Kilânî, 1990: 23)

el-Kevnî'nin yapmış olduğu sınıflandırma da ikinci yöneliş, taklidi türler diyebileceğimiz ve yazarlarının batı tipi anlatım türlerini taklit etmek suretiyle ortaya koymuş oldukları çalışmaların olduğu dönemdir. Burada önemli olan, olayların zaman içerisinde düzenli bir şekilde anlatımıdır. Yazar bu çerçevede Muhammed el-'Arûsî el-Matvî'ye ait olan "*Ve Mine'd-Dahâyâ*" ve "*Halîme*" adlı romanlarını, Beşîr el-Hurayyif'in "*ed-Dikle fi Aracaniha*" romanını ve Muhammed Muhtar Cinnat'a ait "*Ercuvan*" adlı eserleri zikreder.

Üçüncü akım/yöneliş ise realist/vakiiyye diye adlandırdığı toplum-gerçekçi akımdır. Bu yöneliş kendini Mustafa el-Fârisî'nin "*el-Mun'aric*" adlı romanında, Muhammed Sâlih el-Cabirî'nin "*Yevmun Min Eyyami Zümra*"sında, Ömer Bin Salim'in "*Vahatün bi la-Zill*" adlı romanlarında göstermektedir. el-Kevnî'ye göre bu romanlar ele aldığı konular göz önüne alındığında sosyalist bir bakış açısından etkilenmiş olduğu fark edilen eserlerdir.

El-Kevnî'ye göre dördüncü yöneliş "tescili roman" olarak adlandırılması mümkün olan ve tarihi süreci dış tasvirleri baskın bir şekilde kullanmak suretiyle yeniden yazarak kayıt altına alan akımdır. el-Kevnî, bu akıma örnek olarak Muhammed el-'Arûsî el-Matvî'nin "*et-Tûtu'l-Mürr*" adlı romanını, Muhammed Hadî bin Salim'in "*el-Cesedü ve'l-Asa*" adlı eserini, Muhammed Sâlih el-Cabirî'nin "*Leyletü's-Senevati'l-Aşr*" adlı eseri ve Beşîr bin Sellame'nin "*Aişe*" adlı romanlarını sayar. (el-Kilânî, 1990: 24)

Beşinci akım/yöneliş ise el-Kevnî'nin "er-Rivayetü'l-Mutatavvire" olarak adlandırdığı, gelişmiş ya da gelişime açık olan roman olarak adlandırılabilir romandır. Buna örnek olarak Muhammed Hadî bin Sâlih'in "*el-Hareketü ve İntikasu's-Şems*" adlı eseri ile Mustafa el-Medayini'nin "*er-Rahilu ila Zemeni'd-Dami*" adlı eserlerini zikreder. Yazar bu iki eserin, zor ve sıkıntılı zaman ve süreçlerde ortaya çıktığını/yazıldığını ve önceki akımlardan farklı olarak yazı üslubunu geliştirmeye yönelik çalışmalar olduğunu ifade eder.

el-Kilânî, *Tarihu'l-Edebi't-Tunisi (İşkâliyyatü'r-Rivaye)* adlı eserinde el-Kevni'nin yapmış olduğu tasnifi ve bu başlıklar altında verdiği örnekleri eleştirerek şunları ifade etmiştir: Yazar bu tasniflerde sanatsal bir üslup ile fikri yöneliş açısından netlik kazanmayan bir tavır takınmıştır. Örneğin, Mahmud el-Mes'adî'nin "*es-Südd*" adlı eserini roman olarak sayması hangi amaca hizmet ediyor. Toplum-gerçekçi roman olarak sadece "*el-Munariç*", "*Yevmun Min Eyyami Zümra*" ve "*Vahatün Bila Zill*" romanları neden zikrediliyor. Öte yandan gelişmekte olan roman için "*er-Rahil ila Zemeni'd-Dami*" ve "*el-Hareketü ve İndikasu's-Şems*" örnekleri neden verildi. (el-Kilânî, 1990: 24) diye sorarak yazar tarafından yapılan tasnif çalışmalarının tutarlılığını sorgulamıştır.

Mustafa el-Kilânî'nin Tasnifi

Tunus romanı üzerine çalışmalar yapmış bir diğer yazar Mustafa el-Kilânî'dir.⁴ el-Kevni'nin yapmış olduğu roman tasnif çalışmasını bir kaç başlık altında eleştiren el-Kilânî, fazla detaylandırmaya gitmeden bazı romanlar üzerine yapmış olduğu araştırmalardan yola çıkarak Tunus romanını üç temel yöneliş üzerinden kategorize eder. Ona göre bu yönelişler şu şekilde sıralanabilir:

1. Ulusal/Milli Roman
2. İçtimaî Roman
3. Zihni Roman

Yazar bu üç roman türünü zamansal bir kavram haritası üzerinden tanımlamaya çalışarak; ulusal romanı geçmişin romanı, içtimaî romanı yaşanan zamanın romanı üçüncüsünü ise geleceğin romanı olarak tavsif eder. Bir diğer bakış açısıyla ilkini taklidî/geleneksel, ikincisini mesaj vermeye odaklı gelişmekte olan, üçüncüsünü ise basmakalıp, bildik standart şekillere başkaldıran roman olarak ifade eder. İlki yüceltir, ikincisi eleştirir, üçüncüsü ise daima yenilik ve yeni bir seçenek arayışındadır. El-Kilânî bu üç akımı üç öncü ismin uhdesinde birer ekol olarak ifade etmekten kaçınmaz. Yazar birinci ekol olan ulusal romanın öncü ismi olarak Muhammed el-'Arusî el-Matvî'yi, ikinci ekol için Beşir el-Hurayyif'i, üçüncü ekol için ise Mahmut el-Mes'adî'yi örnek olarak saymıştır.(el-Kilânî, 1990: 138)

el-Kilânî'nin ortaya koymuş olduğu ilk yöneliş olan ulusal romanın ilk öncü ismi olan Muhammed el-'Arusî el-Matvî, bu türle ilgili üç eser vermiştir. Bunlar sırasıyla *Ve Mine'd-Dehâyâ*(1956), *Halîme*(1964) ve *et-Tût el-Mürr*(1967) romanlarıdır. Bu romanların her üçüsü de Tunus'ta yaşanan Fransız sömürge yönetimine karşı halkın verdiği milli mücadeleyi konu edinmektedir. el-Matvî'nin bu üç romanı, halkı cesaretlendiren ve sömürge yönetimine karşı başkaldırıya iten romanlar değildir. Bu romanlar, tarihi olarak meydana gelen olayları kayıt altına alan birer eser olma özelliği taşımıştır. (el-Kilânî, 1990: 139)

el-Kilânî, bu ekol çerçevesinde birkaç isim daha zikretmiştir. Bu yazarlardan biri Muhammed Sâlih el-Câbirî'dir. el-Câbirî'nin *Yevmün Min Eyyami Zümra* adlı eseri bu kapsamda değerlendirilmektedir. Ayrıca Abdurrahman Ammar ve Muhammed Muhtar Cinnat bu ekolün en önemli temsilcileri olarak kabul edilir. Abdurrahman Ammar'ın *İbnü'l-Vahe* ve *Hübbün ve Sevra* adlı eserleri, Muhammed Muhtar Cinnat'ın *Ercuvan* ve *Nevafizü'z-Zemen* adlı romanları ulusal roman örnekleri olarak öne çıkmaktadır. (el-Kilânî, 1990: 140)

el-Kilânî'nin ikinci yöneliş olarak dikkat çektiği içtimaî roman, kendi alanında en çok eser verilen ekoldür. Çünkü bu roman türü toplumun gelişimiyle eşgüdüm halinde ve toplumun karşılaştığı sorunları birçok yönüyle ele alıp tahlil eden bir yapıya sahiptir.(el-Câbirî; 1978, 43-31; Memû; 1985, 70) Ekolün en önemli temsilcisi Beşir el-Hurayyif'tir. Çünkü daha bu ekol oluşum aşamasına gelmeden el-Hurayyif'in eserlerinde bu alanla ilgili yansımaları/doneleri bulmak zor değildir. *Berku'l-Leyl*, *İflas*, *ed-Dikle fi Arâcînihâ* bu eserlerden bir kaçıdır. El-Kilânî, Muhammed Sâlih el-Câbirî'nin *Yevmün Min Eyyami Zemra'sı* ve el-Bahru Yenşuru Elvâhehu adlı eserleri ile Muhammed el-Hadî bin Salih'e ait *fi Beyti'l-Ankebût*, el-Cesedü ve'l-'Asa ve el-Hareketü ve İntikasu's-Şems adlı romanları da bu kategoride değerlendirmiştir. Ayrıca Ömer bin Sâlim'in *Vahetün Bila Zill* adlı romanını da bu kapsamda verilen bir örnektir. (el-Kilânî, 1990: 141)

Mustafa el-Kilânî, önceki iki kategoriden küçük bir grup romanı belirleyerek, bunların aynı zamanda alışlagelmiş romansal biçimlerin ötesine geçtiğini ifade etmiştir. Bu roman türü, alışlagelmiş toplumsal meselelerin ötesine geçerek genel insani ve medeniyet meselelerine doğru ilerleme eğiliminde olmuşlardır. Bu yöneliş nispeten gerçeklikten köken almış ve eski edebiyatta kullanılan özel bir dil aracılığıyla kendini ifade şansı bulmuştur. Buna

⁴ el-Kilânî'nin bu sınıflandırması, editörlüğünü yaptığı *Tarihu'l-Edebi't-Tunisi I (İşkâliyyatü'r-Rivaye)* adlı eserde yer almıştır. Kitap el-Kilânî'nin de katkıda bulunduğu silsile derslerden oluşmaktadır.

zihinsel roman adını verilme nedeni temelinde fikir ve kelime ve karakterlerin saf hayal gücünün olmasıdır. Burada zaman hayali, mekânlar ise farazidir. (Memû, 1983: 44)

el-Kilâni bu ekolü tabiri caizse Mahmud el-Mes'adî'ye inhisar etmiştir. El-Mesadî'nin es-Südd (1957), Mevlidü'n-Nisyan (1974) ve Haddese Ebu Hureyre (1973) adlı eserlerini bu ekolün en mümtaz örnekleri olarak zikretmiştir. Mesadî'yi bu eserlerde ayrıcalıklı kılan temel öge onun kadim Arap edebi mirasından bazı formları romanlarıyla buluşturmasıdır. Arap edebiyatının geçmişinden beslenerek modern formları bunun üzerine ikame etmiş olması eserlerini ayrıca güçlü kılmıştır. (Memû, 1983: 45)

SONUÇ

el-edebü'l-Mağribi olarak adlandırılan ve Kuzey Afrika ülkelerini ifade eden bu kavramın doğal bir parçası olan Tunus Edebiyatı, 19. yüzyılın sonları ve 20.yüzyılın başı itibariyle diğer Arap ülke ve edebiyatları gibi batı tarzı edebi türlerle tanışmıştır. Bu edebi türler içerisinde en çok ön plana çıkan edebi tür roman olmuştur.

İlk örneklerine Mısır romanının öncülük ettiği bu edebi tür, diğer Arap ülkelerinde de edebiyat çevrelerinin ve halkın teveccühüne mazhar olmuştur. Bu yüzyılda yaşanan siyasi gelişmeler ve beraberinde toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan dönüşümleri edebi alandaki değişimlere de sebebiyet vermiştir. Öyle ki bu zaman diliminde batı ile olan etkileşimin sonucunda Klasik dönem Arap Edebiyatı hem isim olarak hem de ortaya koyduğu ürünler itibariyle Modern Arap Edebiyatı hüviyetini kazanmıştır.

Modern Arap Edebiyatının en çok ortaya koyduğu edebi türlerden biri olan roman, Kuzey Afrika ülkelerinde biraz da Fransız sömürge yönetiminin etkisiyle geç vakitte örnekler vermiştir. Tunus'un da aralarında bulunduğu bu ülkeler özellikle bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra roman tarzı edebi türlerde bolca örnekler vermişlerdir. Roman örnekleri çoğalınca, bu romanlar bazen tarihi dönem, bazen muhteva bazen de şekil yönünden tasnif çalışmalarına konu olmuştur. Bir eserin kimliğini belirlemede ortaya konulan bakış açısı farklılaşınca, eser ile ilgili tanımlama işlemi karmaşık bir hal almaktadır. Bundan dolayı bir eser bir yazarın bakış açısıyla didaktik yönüne dikkat çekilirken diğer bir yazarın bakış açısıyla romantik veya realist kabul edilebilmektedir.

Tunus'un önemli edebi kalemleri, Tunus romanını tarihi seyri içerisinde tasnife tabi tutarak doğal gelişim serüvenine katkıda bulunmuşlardır. Yapılan bu çalışmalar neticesinde Tunus romanı belki Dünya edebiyatı ölçeğinde olmasa da Arap edebiyatı içerisinde kendine özgü özel bir konuma erişmiştir.

KAYNAKÇA

Abbas, M. H. (1971), *Edebü'l-Kıssati fi Tunis, Mecelletü Kasas*, sayı: 20, 30-45.

Aytaş, G. (2006), *Edebi Türlerden Yararlanma*, Milli Eğitim Dergisi, Sayı: 34.

Bedr, A. T. (1977), *Tatavvuru'r-Rivâyeti'l-Arabiyyeti'l-Hadîse fi Mısır 1870-1938*, Dâru'l-Mearif.

Bilkasım, N. (1980), *er-Rivâyetü't-Tûnisîyye*, Mecelletü Kasas, sayı:29-30.

Butor, M. (1972), *Essais sur Le Roman*, Paris: İdees/Gallimard.

Bourneuf, B.,Ouellet,R. (1972), *L'univers du Roman*, Presses Universitaires De France.

el-Cabiri, M. S. (1975), *İtticahat'ül-Kıssai't-Tûnisîyye(Neş'etüha ve Rûvvadüha)*, Dirasat fi'l-Edebi't-Tûnisi.

el-Cabiri, M. S. (1978), *İtticâhâtü'l-Kıssati't-Tunisiyyeti'l-Hadîse*, el-Aklam, Mayıs Sayısı.

Eagleton, T. (2012), *İngiliz Romanı*, Çev. B. Özkul, Sözcükler Yayınları.

Fontane, J. (1982), *er-Rivâyetü't-Tunisiyye: Elhamsun*, Mecelletü Hayatü's-Sekafe, Mayıs, Sayı:21.

Gökgöz, T. (2020), *Ebu'l-Kasım eş-Şâbbî'nin Şiirlerinde Halk*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2020/2, Cilt: 7, Sayı: 2, 1065-1087.

İzzuddin, Y. (1973), *er-Rivâyetü fi'l-Irak*, Ma'hedü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtü'l-Arabiyye.

el-Kevnî, R. (1985), *el-Mesiretü'r-Rivâiyetü fi Tunis*, Mecelletü Kasas, Ekim, sayı: 70, 62-71.

el-Kilânî, M., Komisyon (1990), *Târihu'l-Edebi't-Tûnisi I (İşkâliyyâtü'r-Rivâye)*, Beytü'l-Hikme.

el-Medenî, İ. (1977) *'Alâmâtün 'Ala Tarihi'l-Kıssati ve'r-Rivâyeti fi Tunis*, Mecelletü'l-Hayat es-Sekâfiyye, Ekim Sayısı.

Memû, A. (1985), *fihrisü'r-Rivâyeti't-Tûnisîyye*, Mecelletü Kasas, Ekim, sayı: 70.

Memû, A. (1981), *Neşetü'r-Rivâye ve Tatavvuruha*, Mecelletü Kasas, Ekim, sayı: 52.

Memû, A. (1983), *et-Tasnifun-Nev'iLir-Rivâyeti'l-Edebiyyeti't-Tûnisîyye*, Mecelletü Kasas, Ekim, sayı: 62.

Said, F. (1981), *İtticâhâtün Fikriyye fi'l-Edebi't-Tunisiyyi'l-Hadîs*, el-Müessesetü'l-Arabiyyetü li'd-Dirâseti ve'n-Neşr.

Sellame, B. (1970), *Edvâun 'Ala'l-Kıssati't-Tunisiyyeti'l-Muâsıra*, "el-Fikr" Dergisi, Ekim Sayısı.

Ürün, A. K. (2016), "Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Temalar", Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 35.

Yazıcı, H. (2004), *The short Story in Modern Arabic Literature*, General Egyptian Book Organization.